

MARIA GOLINOWSKA¹, BARBARA KUTKOWSKA²

ODNOWA WSI I OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Abstrakt. Program odnowy wsi w Polsce został zainicjowany w województwie opolskim, kolejno realizować go zaczęli mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego i śląskiego. Celem opracowania jest ocena wykorzystania środków unijnych przeznaczonych na działanie „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w latach 2004–2006 na terenie województwa dolnośląskiego. W pracy zaprezentowano również inne przykładowe przedsięwzięcia podejmowane przez mieszkańców Dolnego Śląska związane z odnową wsi.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, aktywność lokalna, Dolny Śląsk

WPROWADZENIE

Publikacja ta powstała wskutek refleksji po zapoznaniu się z opracowaniem *Odnowa wsi w integrującej się Europie* [2007] związanym z zorganizowanym w Kamieniu Śląskim (woj. opolskie) w maju 2007 roku VI Europejskim Kongresem Odnowy Wsi. W wielu publikacjach autorzy podkreślają, że inicjatywę odnowy wsi w Polsce podjęły społeczności lokalne województwa opolskiego i w tym regionie program ma najdłuższą, ponaddziesięcioletnią tradycję, a następnie ludność wiejska województw: pomorskiego i kujawsko-pomorskiego i śląskiego³ [Wilczyński 1999, Bład 2004, Kamiński 2008].

Koncepcja odnowy wsi jako sposobu aktywizacji społeczno-gospodarczej bazującej na lokalnych zasobach i tradycjach powstała w Niemczech

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

² Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

³ Program odnowy wsi województwa śląskiego, w którym uczestniczy 90 sołectw (www.odnowawsi.pl).

(w Nadrenii-Palatynacie) i w Dolnej Austrii w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku [Wilczyński 1999]. Jak pisze Ryszard Kamiński: „...najważniejszą zasadą odnowy wsi jest mobilizacja społeczności lokalnej do uczestniczenia w procesie zarówno identyfikacji problemów najbliższego otoczenia, jak i ich rozwiązywania” [Kamiński 2008].

Inicjatorem działań na rzecz odnowy wsi w Polsce jest wielokrotnie cytowany przez autorów publikacji Ryszard Wilczyński, który podjął skuteczną próbę wprowadzania w życie idei odnowy wsi na terenie województwa opolskiego [Cedro-Puszcz 2003, Bład 2004, 2007, Kamiński 2008]. Zdefiniował także pojęcie odnowy wsi, wskazując, „...że jest to proces społeczny i gospodarczy obejmujący najistotniejsze dziedziny funkcjonowania społeczności lokalnej przekształcający strukturę wsi” [Wilczyński 1999]⁴. Animatorem tych procesów jest społeczność lokalna.

Sąsiadujące z opolszczyzną województwo dolnośląskie to obecnie „mała ojczyzna” kolejnego już pokolenia ludzi, którzy po II wojnie światowej przybyli tu z różnych stron kraju, przede wszystkim z dawnych kresów wschodnich Polski oraz z terenów obecnego województwa podkarpackiego i małopolskiego. W ciągu 60 lat utworzyli oni swoisty konglomerat przeniesionych tradycji i zwyczajów nałożonych na elementy zastanej kultury materialnej niemieckiej oraz czeskiej. Trzeba powiedzieć, że przez okres pierwszych 50 lat obiekty tej kultury ulegały stopniowej dewastacji. Silne procesy depopulacyjne z obszarów wiejskich do miast, zwłaszcza dotyczące obszarów bardziej oddalonych od centrów społeczno-gospodarczych, spowodowały zniszczenie wielu wsi, a także licznych małych miasteczek na terenach Dolnego Śląska. Obszary „dużego dystansu” to przede wszystkim tereny Sudetów i Podsudecia, które zasiedliła ludność z nizin, nieposiadająca umiejętności gospodarowania w warunkach górskich, co w konsekwencji spowodowało niekorzystne zmiany w krajobrazie wiejskim. Okres wprowadzania gospodarki rynkowej skutkowało upadkiem wielu gospodarstw rolnych i zakładów przemysłowych, co doprowadziło do drastycznego zubożenia mieszkańców wsi dolnośląskich. Dopiero w okresie bezpośrednio przed integracją i po integracji z Unią Europejską zauważa się zwiększoną aktywność gospodarczą mieszkańców terenów wiejskich, a także zainteresowanie mieszkańców miast posiadaniem „drugich domów” na wsiach, zwłaszcza zlokalizowanych na terenach atrakcyjnych przyrodniczo i turystycznie. Od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wzrosło także zainteresowanie turystyką wiejską. Wsie dolnośląskie są coraz liczniej odwiedzane przez tu-

⁴ Autor podkreśla, że efekty odnowy wsi można podzielić na: gospodarcze, społeczne i polityczne. Efekty gospodarcze to między innymi uzyskanie możliwości dodatkowego zarobkowania, ochrona istniejących miejsc pracy i wykorzystanie lokalnych zasobów, efekty społeczne to przede wszystkim wzrost standardu życia, zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców, uzyskanie nowych wzorców wychowawczych i edukacyjnych, a także organizacji społecznych. Za efekty polityczne autor uznaje wzrost podmiotowości społeczności lokalnych, wzrost współdziałania władz gminy ze społecznością lokalną, stabilizację lokalnego układu politycznego, integrację mieszkańców i wzrost lokalnego patriotyzmu.

rystów z kraju i zagranicy. Nowi, „weekendowi” mieszkańcy terenów wiejskich, a także turyści przywożą ze sobą nowe wzorce zachowań i oczekiwania co do warunków życia. Interesujące jest, czy społeczności i władze lokalne dostrzegły, że po tylu latach zaniedbań niezbędna jest rzeczywista odnowa wsi dolnośląskich z zachowaniem i ochroną tego dziedzictwa, którego elementy pozostały z wieków poprzednich, i czy mieszkańcy terenów wiejskich chcą podejmować działania na rzecz dobra wspólnego.

W okresie przedakcesyjnym wiele gmin wiejskich Dolnego Śląska zrealizowało szereg inwestycji w ramach programu SAPARD⁵. Były to najczęściej przedsięwzięcia związane z rozbudową infrastruktury technicznej, dotyczące zaopatrzenia wsi w wodę, odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych, gospodarowania odpadami stałymi, budowy dróg gminnych i powiatowych oraz zaopatrzenia w energię elektryczną.

Analiza zmian w poziomie wyposażenia w infrastrukturę techniczną w latach 2004–2006 na Dolnym Śląsku przeprowadzona przez Irenę Kropsz⁶ wskazuje na wyraźną poprawę stanu dróg oraz linii wodociągowych i kanalizacyjnych, jednak ze znacznym zróżnicowaniem w poszczególnych gminach i powiatach Dolnego Śląska. Zadowolający poziom wyposażenia w urządzenia i obiekty infrastruktury technicznej jest podstawowym elementem umożliwiającym choćby pobieżną ocenę poziomu warunków życia na wsi, a także skutecznym sposobem „przyciągania” inwestorów i turystów, jest zatem swoistą bazą do dalszych przemian ukierunkowanych na uatrakcyjnienie terenów wiejskich jako miejsca życia, pracy i wypoczynku.

Podejmowanie działań z zakresu odnowy wsi wymaga współdziałania mieszkańców, władz lokalnych i instytucji, ale przede wszystkim silnego zaangażowania się konkretnych ludzi identyfikujących się z miejscem zamieszkania, zgodnie z trzema podstawowymi zasadami respektowanymi przez europejskich animatorów ruchu odnowy wsi: związku ludzi ze środowiskiem, zintegrowaniem działalności, konsultacją i zaangażowaniem [Kaleta 1992]. Można zatem postawić pytanie, czy kolejne pokolenie Dolnoślązaków na tyle mocno utożsamia się z tym regionem, że chce podejmować współpracę na rzecz rozwoju lokalnego, w odróżnieniu od ich przybyłych przed laty dziadków i rodziców, którym zawsze towarzyszyło poczucie odmienności i tymczasowości? Zatem, czy gdy pojawiła się realna szansa podejmowania działań na rzecz odnowy wsi dolnośląskich, ich mieszkańcy je podjęli.

⁵ Z informacji ARiMR wynika, że w ramach działania 3. „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” wykonano szereg inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej. Beneficjentami tego działania były jednostki samorządu terytorialnego. Województwo dolnośląskie nie należało do województw przodujących w wykorzystaniu środków finansowych z SAPARD-u. Na Dolny Śląsk skierowano 3,8% całkowitego wsparcia przeznaczonego dla Polski w ramach tego programu, czyli około 76 mln złotych. Na jedną gminę przypadało przeciętnie 1,7 liczby złożonych wniosków [*Rok po akcesji 2005, Dwa lata po akcesji 2006*].

⁶ W ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. *Procesy dostosowawcze obszarów wiejskich Dolnego Śląska do wymogów Unii Europejskiej*, nr 2 P06 R05226. Kierownik projektu – Barbara Kutkowska, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław, 2006 r.

CEL, ZAKRES ORAZ MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Celem opracowania jest ocena wykorzystania środków unijnych na realizację działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” na lata 2004–2006 na terenie województwa dolnośląskiego. Analiza dotyczy ogólnej kwoty dofinansowania i liczby projektów, ich rozdysponowania na poszczególne powiaty województwa dolnośląskiego, a także zorientowania się, na jakie cele środki te zostały przeznaczone. W pracy zaprezentowano również inne przykładowe przedsięwzięcia podejmowane przez mieszkańców Dolnego Śląska, związane z odnową wsi.

Podstawowym źródłem materiałów były dokumenty uzyskane z Wydziału Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego we Wrocławiu, a także informacje zamieszczone na stronach internetowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Dzięki wywiadowi bezpośredniemu zgromadzono informacje o działalności LGD Ślężanie.

REALIZACJA PROGRAMU ODNOWY WSI NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO W LATACH 2004–2006

Po 2004 roku w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” [Rozporządzenie... 2004] uruchomione zostało działanie „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Ze środków finansowych przeznaczonych na to działanie wspierane były projekty związane z realizacją inwestycji w zakresie modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturowe, rekreacyjne i sportowe, odnową obiektów zabytkowych typowych dla tradycji budownictwa danego regionu i ich adaptacji na cele publiczne, modernizacją przestrzeni publicznej na wsi oraz publiczną infrastrukturą, przyczyniającą się do rozwoju funkcji turystycznych wsi, i z działaniami związanymi z promocją regionu⁷.

Celem tego działania jest przede wszystkim podniesienie standardu życia i pracy na wsi, ale także zwiększenie aktywności turystycznej, rozwoju tożsamości społeczności wiejskich i zachowanie ich dziedzictwa kulturowego oraz zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturowych mieszkańców wsi. Beneficjentami tego działania mogły być gminy lub instytucje kultury zorganizowane przez jednostki samorządu terytorialnego. Finansowaniu podlegały projekty realizowane w miejscowościach do 5 tysięcy mieszkańców, zlokalizowane na terenie gmin wiejskich i wiejsko-miejskich. Pomoc finansowa udzielana była w formie refundacji części kosztów kwalifikowanych ponie-

⁷ SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”.

sionych przez beneficjentów. Wsparcie to wynosiło do 80% kosztów kwalifikowanych, lecz nie więcej niż 450 tys. zł dla jednej miejscowości.

W latach 2004–2006 w Polsce dla działania SPO związanego z odnową wsi zaproponowany został budżet w wysokości 112,5 mln euro, z wkładem Unii Europejskiej wynoszącym 90 mln euro [www.arimr.gov.pl].

W tym czasie w skali kraju złożonych zostało 3028 wniosków, które stanowiły 188% limitu środków przeznaczonych na to działanie. Do końca sierpnia 2008 roku zrealizowano 2570 działań na kwotę płatności wynoszącą 367,7 mln zł [www.minrol.gov.pl]. Kwota ta obejmowała wyłącznie środki unijne. Pozostała kwota refundacji pochodziła z budżetu wojewodów lub budżetu jednostek samorządu terytorialnego, gdyż wdrażanie powyższego działania odbyło się za pośrednictwem urzędów marszałkowskich. W przypadku większości województw przyjmowanie wniosków zakończono już po pierwszym ich naborze. Kamiński [2008] twierdzi, że ten sposób wdrażania idei odnowy wsi, jako biurokratycznego programu inwestycji realizowanych przez gminy, współfinansowanych z funduszu europejskiego, powoduje „...utratę walorów oddolności i znacznie zmniejszyło szansę na zbudowanie kapitału społecznego wokół takich projektów”.

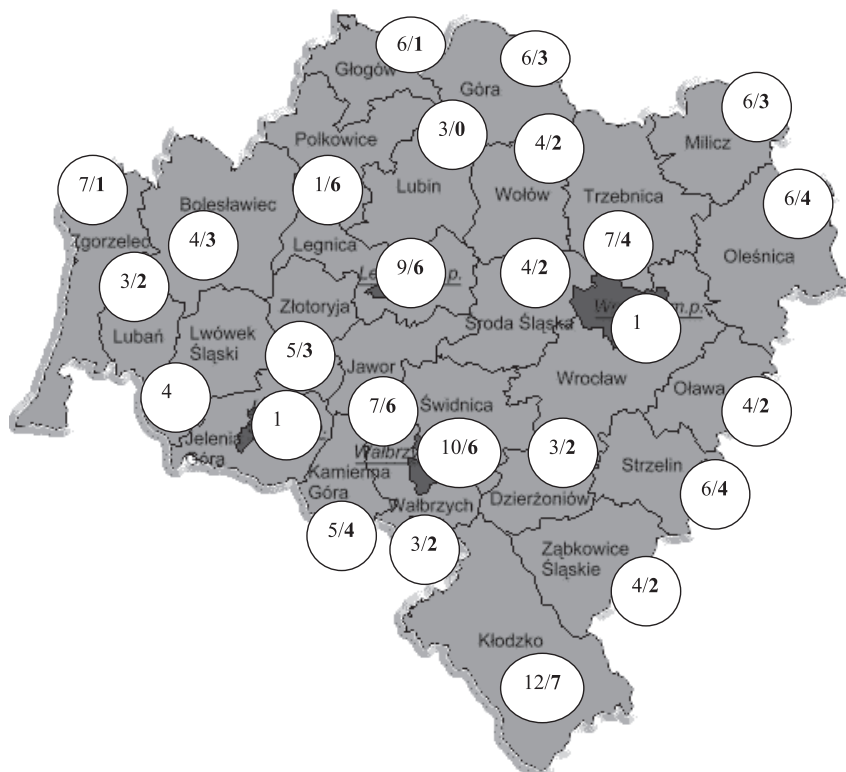
W województwie dolnośląskim proces wdrażania działań odnowy wsi rozpoczął się naborem wniosków o dofinansowanie inwestycji w terminie od 1 czerwca do 15 lipca 2005 roku. W tym okresie beneficjenci, czyli gminy wiejskie i wiejsko-miejskie, złożyli w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego 176 wniosków o dofinansowanie projektów (6,5% w stosunku do całej Polski), a 131 z nich zostało pozytywnie zweryfikowanych. Podpisano 76 umów o dofinansowanie najlepszych projektów, co stanowi około 4% takich umów w skali kraju.

Dofinansowanie do przedsięwzięć z zakresu odnowy wsi uzyskały 64 gminy (38% ogólnej liczby gmin województwa dolnośląskiego), w tym 38 gmin wiejskich (53% ogółu gmin wiejskich województwa), oraz 26 gmin wiejsko-miejskich (47% ogółu w województwie).

Zainteresowanie beneficjentów realizacją tych projektów było bardzo zróżnicowane w poszczególnych powiatach województwa. W działanie to najbardziej zaangażowały się społeczności lokalne powiatu kłodzkiego. Z powiatu tego na wstępną listę rankingową trafiło 12 pozytywnie zweryfikowanych projektów, z czego 7 uzyskało konkretne dofinansowanie. Poza tym 10 projektów zgłosił powiat świdnicki, 9 legnicki i 7 jaworski. W każdym z tych powiatów dofinansowanie uzyskało 6 projektów. Także 7 projektów zgłosił powiat zgorzelecki, lecz dofinansowanie w powiecie tym uzyskała tylko 1 inwestycja. W pięciu powiatach realizowano po 4 projekty, w większości powiatów po 2 projekty.

Liczbę projektów realizowanych w latach 2004–2006 w ramach działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w poszczególnych powiatach województwa dolnośląskiego przedstawia rysunek 1.

W ramach 76 zrealizowanych w województwie dolnośląskim projektów przeprowadzono inwestycje na łączną kwotę 33,2 mln zł, z czego 59% stanowiło dofinansowanie unijne (tabela 1).

RYСУNEK 1. Liczba projektów realizowanych w latach 2004–2006 w ramach działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w województwie dolnośląskim według powiatów (zgłoszonych/dofinansowanych)

W okresie 2004–2006 z budżetu Unii Europejskiej skierowano za pośrednictwem Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego środki finansowe w wysokości 19,5 mln zł. Z pomocy tej skorzystało ponad 90% powiatów. Najwięcej, bo prawie 10% ogółu dofinansowania województwa uzyskał powiat świdnicki, na którego terenie zrealizowano dwie duże inwestycje: „Odnowa wsi Pogorzała” oraz „Budowa wielofunkcyjnej świetlicy wiejskiej w Starym Jaworowie” o wartości około 1 mln zł każdy i dofinansowaniu wynoszącym po 450 tys. zł. Ponad 7% ogólnej kwoty skierowano do powiatów legnickiego i kłodzkiego, na których terenie największe dofinansowanie uzyskały projekty: „Budowa zaplecza turystyczno-sportowego i ścieżki rowerowej w Kunicach”, „Przebudowa świetlicy na Wiejski Dom Kultury oraz budowa chodnika w Mierzchowicach”, „Wszystkie nasze wiejskie sprawy – wieś Włodowice”⁸ oraz „Centrum Inicjatyw Wiejskich w Ścinawce Górnej”⁹.

⁸ Za „nasze wiejskie sprawy” mieszkańcy uznali: zagospodarowanie centrum wsi Włodowice w celu utworzenia atrakcyjnego miejsca służącego integracji (rysunek 2), remont i wyposażenie świetlicy wiejskiej (rysunek 3), budowę ogródka jordanowskiego, budowę chodnika i ogrodzenie boiska sportowego.

⁹ Za Centrum Inicjatyw Wiejskich uznano nowo powstały budynek, w którym odbywać się będą kursy i zajęcia kulinarne, techniczne oraz lokalne uroczystości integracyjne.

TABELA 1. Realizacja działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w ramach SPO ROL 2004–2006 w województwie dolnośląskim (stan na 31.12.2007 r.)

Kategoria projektu	Liczba	Kwota		
		Wartość	dofinansowania z UE	
		%	zł	zł
Budowa, adaptacja lub remont połączony z modernizacją oraz wyposażenie obiektów publicznych pełniących funkcje kulturalne (świetlice, wiejskie domy kultury)	49	64,00	21 365 022	12 583 028
Infrastruktura rekreacyjna, sportowa oraz turystyczna, w tym systemy informacji wizualnej	8	13,15	4 411 838	2 522 790
Kształtowanie i zagospodarowanie centrów wsi, zarządzanie terenów zielonych i wypoczynkowych oraz zagospodarowanie zbiorników i cieków wodnych	14	18,00	5 851 776	3 411 207
Inwestycje oraz zakupy towarów służące przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych oraz tradycyjnych zawodów	1	0,05	11 420	7 488
Rewitalizacja lub adaptacja obiektów zabytkowych, połączona z ich remontem, użytkowanych na cele publiczne oraz odnawianie lub konserwacja lokalnych pomników historii i miejsc pamięci	4	4,00	1 547 710	1 016 373
Razem	76	100,00	33 187 766	19 540 886

Źródło: *Odnowa wsi na Dolnym Śląsku*. Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław 2007.

Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w ramach omawianego działania w poszczególnych powiatach województwa dolnośląskiego przedstawia rysunek 4.

Podobnie jak w innych województwach, wśród projektów przeważają te, które dotyczą budowy i modernizacji świetlic i wiejskich domów kultury. Na te cele w skali województwa dolnośląskiego wykorzystano ponad 60% całkowitego dofinansowania. W niektórych powiatach wspieranie inwestycji służących celom kulturowym i integracyjnym na wsi było większe niż przeciętnie w województwie i tak władze samorządowe trzech powiatów: Ząbkowice Śląskie, Lwówek Śląski i Wrocław, wszystkie przyznane środki finansowe przeznaczyły na te właśnie cele, uznając je za najważniejsze (rysunek 5).

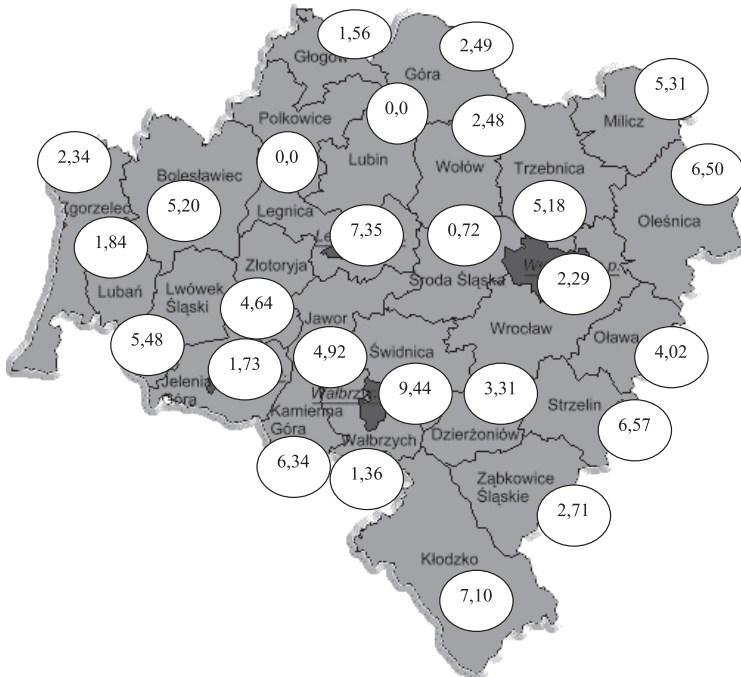
Przeciętnie około 13% środków wojewódzkich wykorzystano na wyposażenie oraz uruchomienie sal i obiektów sportowo-rekreacyjnych, natomiast w powiatach jeleniogórskim i polkowickim ogół środków z programu odnowy

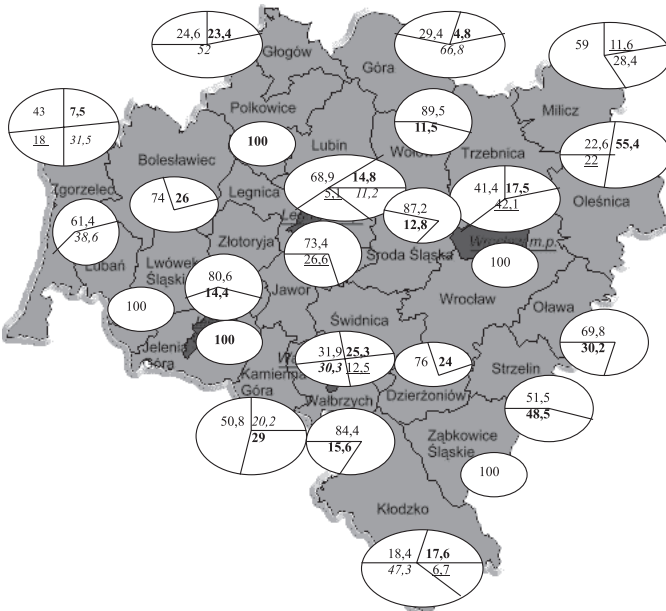
RYSUNEK 2. Odnowa centrum wsi Włodowice (fot. E. Palczyńska)

RYSUNEK 3. Świetlica wiejska we Włodowicach (fot. E. Palczyńska)

RYSUNEK 4. Wykorzystanie środków UE w ramach dofinansowania projektów działania „Odnowy wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w poszczególnych powiatach województwa dolnośląskiego (województwo = 100%)

RYSUNEK 5. Struktura wykorzystania kwot dofinansowania z działania „Odnowa wsi i ochrona dziedzictwa kulturowego” w województwie dolnośląskim w latach 2004–2006 (świetlice, domy kultury/obiekty sportowe, plac zabaw/odnowa i rewitalizacja wsi/ drogi, chodniki, oświetlenie)

wsi skierowano na rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Również w powiatach oleśnickim i strzelińskim na ten cel skierowano znaczne kwoty, gdyż połowa przyznanego dofinansowania posłużyła realizacji inwestycji sportowych.

Inwestycje związane z odnową i rewitalizacją wsi dotyczące zagospodarowania centrów wsi, urządzenia terenów zielonych, a także remonty i rewitalizacja obiektów zabytkowych¹⁰ pochłonęły ponad 20% ogółu środków skierowanych do województwa dolnośląskiego, lecz działania takie podjęło tylko 30% powiatów, przede wszystkim zaś kłodzki, lubański, zgorzelecki, głogowski i górowski.

Średnio 7% dofinansowania wykorzystano na poprawę stanu dróg, budowę chodników oraz na zainstalowanie oświetlenia na wsi. Przewodowały w tych inwestycjach powiaty: trzebnicki, jaworski i oleśnicki.

Dzięki inicjatywie lokalnych władz wyremontowane i zmodernizowane zostały 53 świetlice wiejskie, domy ludowe, wiejskie domy kultury, biblioteki i czytelnie. W 18 miejscowościach dolnośląskich przeprowadzono inwestycje związane z budową bądź rozbudową wiejskiego centrum sportowo-rekreacyjnego, boisk sportowych i placów zabaw dla dzieci. W 6 wsiach powstały nowe chodniki, parkingi i oświetlenie. Przykładem takiej inicjatywy może

RYSUNEK 6. Ciąg pieszo-rowerowy na odcinku od wsi Dobra do Szkoły Podstawowej w Dobrzenu (fot. E. Palczyńska)

¹⁰ Rewitalizacji obiektów zabytkowych dotyczyły jedynie cztery projekty. Najciekawszymi z nich były: prace remontowo-konserwatorskie starej kaplicy grobowej rodziny von Loesch w Pogwizdowie (powiat jaworski) oraz konserwacja grupy pięciu rzeźb Ogrodu Oliwnego oraz barokowego pomnika św. Franciszka Ksawerego we wsi Bolesławów (powiat kłodzki).

być budowa ciągu pieszo-rowerowego w Dobrzeniu (powiat oleśnicki) przedstawiona na rysunku 6.

Wyremontowane świetlice i domy ludowe służyć będą zaspokajaniu potrzeb społecznych i kulturowych lokalnej społeczności oraz rozwojowi tożsamości społeczności wiejskiej oraz zachowaniu ich dziedzictwa kulturowego. Obiekty te umożliwią zwiększenie aktywności kulturalno-edukacyjnej, będą także atrakcyjnym miejscem spotkań mieszkańców.

W nowo wyremontowanych klubach i świetlicach pojawiają się możliwości bezpłatnego korzystania z Internetu, szerokiego dostępu do czasopism i księgozbiorów. Budowa i modernizacja świetlic wiejskich, domów kultury uatrakcyjni ofertę turystyczną wsi dolnośląskich. Zmodernizowane boiska sportowe zachęcać będą do większej aktywności sportowo-rekreacyjnej mieszkańców wsi, a także wypoczywających turystów i gości. Powstanie nowych obiektów sportowych i placów zabaw przyczyni się w istotnym stopniu do poprawy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży. Obiekty te staną się ważnym miejscem gromadzenia się lokalnej społeczności i spędzania wolnego czasu zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci i młodzieży, podniosą standard życia na wsi oraz przyczynią się do ograniczenia wciąż jeszcze widocznego dystansu pomiędzy możliwościami rozwoju młodzieży wiejskiej i miejskiej. Wiele z tych obiektów zwiększy atrakcyjność turystyczną wsi.

W Polsce program odnowy wsi przebiega w czterech fazach: inicjalnej, początkowej, zaawansowanej i całościowej. Podobnie jak w innych województwach, w województwie dolnośląskim wśród zrealizowanych projektów przeważały przedsięwzięcia proste i „...charakterystyczne dla fazy inicjalnej i początkowego etapu działania” [Heffner 2007, s. 61]¹¹.

Na Dolnym Śląsku jedynie pięć projektów dotyczyło dosłownie rozumianej odnowy wsi, czyli kompleksowego zagospodarowanie centrum wsi oraz rewitalizacji terenów zieleni znajdujących się na terenach wiejskich. Jednym z bardziej całościowych projektów realizujących ideę odnowy wsi był projekt „Odnowa wsi Pogorzała” (powiat świdnicki). Projekt ten obejmował remont i przebudowę świetlicy wiejskiej jako centrum społeczno-kulturowego wsi, budowę parkingu i pętli autobusowej wraz z urządzeniami informacji turystycznej oraz uporządkowaniem terenu starego cmentarza. Obraz wsi zmieniły także inwestycje zrealizowane w ramach projektu „Odnowa wsi Jemielno” (powiat górowski), które dotyczyły odnowy centralnej części miejscowości, budowy amfiteatru, parku jordanowskiego, parkingu, skwerów i ciągów pieszych oraz terenów zielonych. Podobnie w przypadku projektu „Wszystkie nasze wiejskie sprawy – wieś Włodowice” (powiat kłodzki), gdzie kompleksowo zagospodarowano centrum wsi¹².

Dzięki realizacji projektów wspieranych w ramach SPO na terenie dolnośląskich wsi pojawiły się parkingi, trawniki i klomby oraz mała infrastruktura

¹¹ Jak pisze Heffner [2007], powołując się na dyskusję na temat *Idealny projekt odnowy wsi na praktyce* na VI Europejskim Kongresie Odnowy Wsi w Kamieniu Śląskim (25 maja 2007 r.) i głos I. Niedźwieckiej-Filipiak, która zaproponowała podział projektów odnowy wsi na proste i kompleksowe.

¹² Materiały Urzędu Marszałkowskiego we Wrocławiu.

ra wiejska. Wytyczono ścieżki dla pieszych oraz place w centrum wsi, założono oświetlenie. Miejscowości, na których terenie przeprowadzono inwestycje odnowy wsi, stały się bardziej atrakcyjnym miejscem życia ich mieszkańców i w coraz większym stopniu obiektem podziwu odwiedzających je gości.

PRZYSZŁOŚĆ ODNOWY WSI

Działania inwestycyjne w zakresie odnowy wsi dolnośląskiej spotkały się z dużym zainteresowaniem beneficjentów. Znaczną część wniosków o dofinansowanie złożonych do Urzędu Marszałkowskiego we Wrocławiu w poprzednim okresie programowania odrzucono ze względów formalnych. Dotyczyło to ponad 30% ogółu wniosków, a spośród pozostałych 58% wniosków uzyskało dofinansowanie. Władze gminne i pozostali potencjalni beneficjenci tego działania zyskali doświadczenie w zakresie procedur formalnych i poprawności sporządzania wniosków, które na pewno wykorzystają w najbliższej przyszłości. Już w 2005 roku dostrzegając duże zainteresowanie i zaangażowanie mieszkańców w działania z zakresu odnowy wsi, zarząd województwa dolnośląskiego podjął uchwałę o przeznaczeniu dodatkowych środków finansowych w wysokości 3 mln zł z budżetu województwa na dofinansowanie kolejnych 15 projektów umieszczonych na liście rankingowej. W wyniku podniesienia przez Ministerstwo Finansów alokacji do 120% wykorzystanych środków możliwe było podpisanie kolejnych umów o dofinansowanie projektów. Tak więc obecnie w trakcie realizacji jest 100 projektów dotyczących inwestycji z zakresu odnowy wsi, z czego 85 projektów dofinansowanych jest z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej w kwocie 22,2 mln zł, a 15 ze środków własnych województwa¹³.

Możliwości dofinansowywania przedsięwzięć inwestycyjnych z zakresu odnowy wsi są przewidziane również w bieżącym okresie programowania 2007–2013 już z nowego funduszu unijnego, a mianowicie z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Szczegółowe warunki i tryb przyznawania pomocy finansowej na działanie „Odnowa i rozwój wsi” określone zostały w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008 roku. Z funduszu tego generowane są środki przeznaczone na wspieranie inicjatyw lokalnych, mających na celu poprawę jakości życia na obszarach wiejskich. Działanie odnowy wsi wchodzi w skład trzeciej osi priorytetowej Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013¹⁴. Sądzić można, iż jeżeli w tym okresie programowania województwo dolnośląskie uzyska środ-

¹³ Informacje uzyskane z Urzędu Marszałkowskiego we Wrocławiu w kwietniu 2008 r.

¹⁴ Rozporządzenie Rady (WE) 1698/2005 z dnia 20 września w sprawie wspierania obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. Urz. UE L 227/1 2005 r.). Rozporządzenie Komisji (WE) 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. Urz. UE L 368/15 z 2006 r.).

ki finansowe adekwatne do okresu 2004–2006, to skala wsparcia wynosić będzie około 4–5% puli krajowej, czyli około 25 mln euro.

Działanie „Odnowa i rozwój wsi” jest jednym z czterech działań, których celem jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich. Jego realizacja tworzy warunki dla rozwoju społeczno-ekonomicznego terenów wiejskich i aktywizacji ludności przez wsparcie inwestycyjne przyznawane na realizację projektów związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym: utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi oraz podniesieniem ich atrakcyjności turystycznej¹⁵.

Na lata 2007–2013 na działanie to skierowano w Polsce prawie 600 mln euro, czyli 17% wydatków publicznych finansujących inwestycje przewidziane w ramach trzeciej osi priorytetowej (tabela 2). Kryteria dostępu do tego działania w stosunku do poprzedniego okresu programowania uległy zmianie; zwiększyła się kwota maksymalnego dofinansowania projektu do 500 tys. zł oraz rozszerzony został krąg potencjalnych beneficjentów o organizacje pozarządowe posiadające status organizacji pożytku publicznego.

TABELA 2. Działania III osi priorytetowej „Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich” PROW 2007–2013

Lp.	Nazwa działania	Wydatki publiczne		Wydatki prywatne		Koszt całkowity	
		euro	%	euro	euro	euro	%
1	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	345 580 000	10,0	345 580 000	691 160 000	14,4	
2	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	1 023 583 600	29,8	1 023 583 600	2 047 167 200	42,7	
3	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	1 471 440 320	43,0	0,0	1 471 440 320	30,7	
4	Odnowa i rozwój wsi	589 580 000	17,2	0,0	589 580 000	12,2	
5	Razem oś III	3 430 183 920	100,0	1 369 163 600	4 799 347 520	100,0	

Źródło: PROW 2007–2013, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2007, Warszawa, s. 318.

Możliwości wsparcia projektów odnowy wsi istnieją także w działaniach osi IV Leader w ramach dofinansowywania LGD¹⁶, realizujących „małe projekty” o kosztach całkowitych do 100 tys. zł i maksymalnym dofinansowaniu do 25 tys. zł. Pozytywnie ocenia to Kamiński [2008], stwierdzając, że umożliwienie realizacji programu odnowy wsi przez organizacje pozarządowe i zaangażowanie lokalnych grup działania spowoduje większą oddolną aktywność w procesach tej odnowy.

W lutym 2008 roku Zarząd Województwa Dolnośląskiego przeznaczył dodatkowo 3 mln zł na realizację przedsięwzięć na obszarach wiejskich w ramach konkursu „Małej odnowy wsi”¹⁷. Jest to konkurs związany właśnie z realizacją „ma-

¹⁵ PROW 2007–2013.

¹⁶ Lokalne Grupy Działania.

¹⁷ Na podstawie informacji z Wydziału Rozwoju Obszarów Wiejskich UM we Wrocławiu.

łych projektów”, o wysokości pomocy finansowej do 25 tys. zł. Podobnie jak w przypadku działania odnowy wsi w ramach PROW, celem tego konkursu jest aktywizacja mieszkańców terenów wiejskich na rzecz poprawy jakości życia oraz podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej wsi dolnośląskich. Beneficjentami grantów są gminy wiejskie oraz gminy miejsko-wiejskie z wyłączeniem miast. Mogą to być przedsięwzięcia raczej niezbyt duże, o łącznym koszcie do 150 tys. zł, o charakterze inwestycji związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, z rozwojem turystyki oraz z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi. Dnia 26 czerwca 2008 roku weszła w życie uchwała Sejmiku Województwa Dolnośląskiego w sprawie udzielenia pomocy finansowej z budżetu województwa na zadania realizowane przez gminy w zakresie projektów złożonych w ramach konkursu „Mała odnowa wsi”¹⁸. Na jej podstawie udzielono pomocy finansowej z budżetu województwa w kwocie nieco mniejszej niż planowano w lutym tego roku, bo w wysokości ponad 2,2 mln zł.

Do konkursu złożono 129 projektów z 121 gmin dolnośląskich (90% ogółu gmin uprawnionych)¹⁹. Jakość tych projektów jest bardzo różna, tylko 6 z nich otrzymało wysoką ocenę, najczęściej są one na średnim poziomie. Zdecydowaną większość (82%) stanowią projekty związane z realizacją celów społeczno-kulturalnych, czyli dotyczące remontów i modernizacji świetlic, bibliotek i domów kultury oraz zakupu ich wyposażenia. Trzy z nich umożliwiają zakup strojów ludowych. Są to projekty: „Zakup strojów ludowych dla Kapeli Kostomłocianie”, „Zakup strojów dla Zespołu Ludowego Niespodzianki w Tomaszowie Bolesławieckim dla kultywowania tradycji społeczności lokalnych” i „Zakup strojów ludowych dla Zespołu Folklorystycznego Cisowianeczki kultywującego tradycje społeczność lokalnej”.

Około 10% projektów związanych jest z modernizacją bazy sportowo-rekreacyjnej, a 8% dotyczy rozbudowy centrum wsi, przede wszystkim urządzenia ogródków jordanowskich i placów zabaw dla dzieci. Niewielkie projekty „Małej odnowy wsi” stanowiąc będą doskonałe uzupełnienie inwestycji realizowanych w najbliższych latach na Dolnym Śląsku w ramach PROW 2007–2013. Pozytywnym aspektem programu „małych projektów” jest także to, że nawet w przypadku projektów odrzuconych z powodu niskiej punktacji czy błędów formalnych ich autorzy po pierwsze podjęli decyzję o podjęciu działań na rzecz odnowy wsi, a po drugie zyskali doświadczenie związane z procedurą składania wniosków o wsparcie finansowe inwestycji realizowanych na obszarach wiejskich.

INICJATYWA LEADER I INNE DZIAŁANIA Z ZAKRESU ODNOWY WSI NA DOLNYM ŚLĄSKU

Jednym z najważniejszych elementów rozwoju polskiej wsi jest wzmocnienie kapitału społecznego. Szczegółne miejsce w tym procesie zajmuje po-

¹⁸ Uchwała nr XXVII/411/08.

¹⁹ Załącznik do uchwały nr XXVII/411/08.

dejscie oddolne, zastosowane w programie Leader [Wilkin i in. 2006]. Z założenia tego programu wynika, że będzie on sprzyjać lepszemu wykorzystaniu potencjału rozwojowego terenów wiejskich, poprawi ich konkurencyjność z obszarami miejskimi pod względem miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej, a także przyczyni się do aktywizacji oraz współpracy lokalnych środowisk. Takie inicjatywy jak program Leader są katalizatorem działań innowacyjnych, wyzwalają energię i kreatywność. Inspirację stanowią zasoby środowiska naturalnego oraz lokalne osobliwości i tradycje. Programowi, który pojawił się na początku lat dziewięćdziesiątych pod nazwą Leader, przyświecały dwa podstawowe cele: aktywizacja społeczności lokalnych oraz kreowanie współpracy pomiędzy różnymi aktorami lokalnych społeczności. Jak stwierdzają Hanke i Pstryk-Piotrowska [2006, s. 78–79] budowa kapitału społecznego, uważanego za podstawę społeczeństwa obywatelskiego, ma przyczynić się do szeroko rozumianego rozwoju europejskich obszarów wiejskich. W programie Leader tej formie kapitału przypisuje się duże znaczenie. Mimo realizacji kolejnych części inicjatywy podstawowe jej cele oraz zasady nie uległy zmianie. Leader służy wsparciu działań na rzecz rozwoju obszaru spójnego pod względem przyrodniczym, gospodarczym i kulturowym. Jego rozwój jest możliwy dzięki pomysłom społeczności, której przedstawiciele mogą zaangażować się w pracę tzw. lokalnej grupy działania. Kamiński [2006, s. 147–148] uznaje, że Leader to przede wszystkim nowy sposób działania, polegający na zintegrowanym, oddolnym budowaniu inicjatyw i podejściu terytorialnym, czyli ściśle związanym z obszarem, na którym jest realizowany. Podejście typu Leader stosują w praktyce grupy partnerskie.

Grupy partnerskie, które działają na obszarze Polski Południowo-Zachodniej, powstały z inicjatywy samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych. Partnerstwa o najdłuższym stażu to Partnerstwo Doliny Środkowej Odry i Partnerstwo dla Ziemi Kamiennogórskiej, powstałe w 2000 roku. Niektóre grupy zostały zawiązane w latach 2004–2005, często jako wynik wcześniej podejmowanej współpracy różnych środowisk na rzecz rozwoju lokalnego. Bezpośredni wpływ na powstanie inicjatyw partnerskich miał pilotażowy program Leader+, uruchomiony na przełomie lat 2004 i 2005.

Partnerstwa tworzone są przez przedstawicieli różnych sektorów, głównie samorządów gminnych i powiatowych, lokalnych i regionalnych organizacji pozarządowych, przez przedstawicieli firm usługowych działających w branży turystyki i drobnej przedsiębiorczości. Główne obszary współpracy to: rozwój turystyki i produktów lokalnych, ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, przeciwdziałanie bezrobociu oraz podnoszenie aktywności mieszkańców obszarów wiejskich [Oszmiańska i Golinowska 2007, s. 237–247].

W 2005 roku partnerstwa działające na obszarze województwa dolnośląskiego, lubuskiego i opolskiego zainicjowały współpracę, mającą na celu: wymianę doświadczeń i informacji, wspólne podnoszenie wiedzy i umiejętności, promowanie podejścia typu Leader na obszarach wiejskich, podejmowanie wspólnych projektów integrujących rozproszone działania poszczególnych grup,

wspieranie nowych partnerstw będących w fazie organizacji oraz stworzenie sieci partnerstw Polski Południowo-Zachodniej.

Na terenie województwa dolnośląskiego działa aktywnie 10 partnerstw. Są to: LGD Fundacja Partnerstwo Doliny Środkowej Odry, LGD Fundacja Wrzosowa Kraina, LGD Fundacja Doliny Baryczy, LGD Fundacja Partnerstwo Izerskie Bogactwem Trójgranicza, LGD Fundacja Dobra Widawa, LGD Stowarzyszenie Pogórza Kaczawskiego²⁰, LGD Ślężanie, LGD Partnerstwo Ducha Gór, LGD Kłodzka Wstęga Sudetów, LGD Fundacja na Rzecz Rozwoju Ziemi Kamiennogórskiej „Kwiat Lnu” [www.partnerstwa.eko.org.pl].

W gminie Sobótka działa LGD Ślężanie. Tereny tej gminy i gmin bezpośrednio z nią sąsiadujących ze względu na wysokie walory przyrodnicze objęte zostały ochroną prawną jako Ślęzański Park Krajobrazowy. Park ten obejmuje masyw góry Ślęży, zwanej śląskim Olimpem, gdyż w czasach pogańskich góra ta uznawana była za miejsce pobytu bogów. Na terenie parku krajobrazowego znajdują się: rezerwat archeologiczny z wczesnośredniowiecznymi zespołami osadniczymi, cmentarzyskiem kurhanowym oraz cenne budowle sakralne, pałacowe i dworskie z otaczającymi je parkami. Ślęzański Park Krajobrazowy stanowi wyjątkową atrakcję turystyczną i miejsce rekreacji przede wszystkim dla mieszkańców Wrocławia, ze względu na bliskie położenie (około 30 km od aglomeracji wrocławskiej).

Lokalna Grupa Działania powstała w gminie Sobótka w 2004 roku w ramach programu pilotażowego Leader+. W tym samym roku rozpoczęto prace nad złożeniem wniosku projektu „Ślęzańska odyseja”. Projekt ten miał na celu aktywizację społeczności lokalnych na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców gmin, wchodzących w skład Stowarzyszenia Gmin Ślęzańskich. Był to projekt obejmujący działania kompleksowe: rewitalizację i rekonstrukcję obiektów zabytkowych, rozwój bazy turystyczno-wypoczynkowej, organizację imprez rekreacyjno-edukacyjnych, wykreowanie Święta Kwitnących Sadów oraz utworzenie szlaków turystycznych i tras rowerowych. Okres wdrażania programu podzielony został na dwa etapy określone jako schemat I i schemat II²¹.

Do I schematu Pilotażowego Programu Leader+ przystąpiło Stowarzyszenie Gmin Ślęzańskich, które na bazie pomysłów zgłaszanych na spotkaniach z mieszkańcami gmin opracowało Zintegrowaną Strategię Obszarów Wiejskich. Powołano do życia nową organizację: Stowarzyszenie „Ślężanie – Lokalna Grupa Działania”, a także w ramach schematu II opracowano i złożono wnioski o dofinansowanie zadań związanych z realizacją Strategii o łącznym koszcie 733 tys. zł.

Przygotowania do wdrażania projektu podjęto w kwietniu 2006 roku, a bezpośrednio realizację rozpoczęto w sierpniu tego roku. Do najważniejszych zreali-

²⁰ Działalność tego stowarzyszenia opisuje M. Błąd jako przykład pionierskich działań samorządowców i lokalnych liderów na rzecz odnowy wsi na Dolnym Śląsku [Błąd 2007, s. 200–201].

²¹ Celem schematu I było zainteresowanie społeczności programem przez działania informacyjne i szkoleniowe, pobudzenie lokalnej aktywności i utworzenie LGD, której zadaniem jest opracowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich. Do schematu II aplikować mogą wyłącznie LGD w celu uzyskania pomocy finansowej na rzecz realizacji strategii i innych działań lokalnych [Hanke i Pysk-Piotrowska 2006].

zowanych dotychczas zadań należy zaliczyć utworzenie spisu twórców ludowych i wykazu produktów lokalnych. Zrealizowano także cykl szkoleń związanych z uregulowaniami prawnymi i promowaniem tych produktów. W następnych latach pojawiły się nowe pomysły oraz nowi ludzie, którzy wspólnie opracowali wniosek w ramach kolejnego III schematu, związany z ubieganiem się o dalsze fundusze unijne na rozwój wsi.

W ramach LGD Ślężanie wspólnie prezentowano produkty lokalne na wielu imprezach środowiskowych. W 2007 roku walory gminy przedstawiono na wiosennej i jesiennej wystawie w Galerii Dominikańskiej we Wrocławiu oraz na targach turystycznych TOUR SALON 2007 w Poznaniu. W planach znajdują się wyjazdy na targi Grüne Woche w Berlinie, targi turystyczne w Pradze i prezentacja Cztery Pory Roku na Dolnym Śląsku. Wszędzie tam promowane będą produkty lokalne oraz ich twórcy. Dorobek Leader+ widoczny był w trakcie Festiwalu Rzemiosł, Rękodzieła i Produktu Lokalnego, który odbył się w Sobótce w dniach 15 i 16 grudnia 2007 roku w Hali Widowiskowo-Sportowej Gimnazjum Gminnego oraz w trakcie imprezy „Tradycje stołów wielkanocnych” w Marcinowicach. Wydano także książkę kucharską *Smaki i smaczki kuchni ślężańskiej*, zawierającą tradycyjne przepisy, jakie przywieźli pod Ślężę osiedleńcy ze wszystkich stron Europy, jako element swojego dziedzictwa kulinarnego. Opracowano system nadawania marki „Ślężańskiego Produktu Lokalnego”. Dotychczas certyfikat taki nadano 70 produktom i usługom charakterystycznym dla tego regionu.

Podjęto także działania zmierzające do wpisania na listę produktów tradycyjnych 4 produktów spożywczych, trwają prace nad przygotowaniem kolejnych wniosków. Innym ważnym zadaniem, które ukończono z ogromnym sukcesem, było opracowanie trasy rowerowej wokół Ślęzy długości ponad 200 km. Opracowano, wykonano i zamontowano we wszystkich miejscowościach tablice informujące o ich historii i atrakcjach. Tablice te stanowią ważny element budowy infrastruktury turystycznej wsi oraz sieci informacji turystycznej. Wydano przewodnik turystyczny po obszarze partnerstwa oraz przewodnik po utworzonej trasie rowerowej. Opracowano strategię marketingową dla Stowarzyszenia Gmin Ślęzańskich. Stowarzyszenie wyposażone zostało w system logosów niezbędnych do promocji jego działań. Niezwykle ważnym elementem strategii jest wykreowanie maskotki stowarzyszenia – Misia Ślęzysława²², który w różnych wersjach graficznych promuje produkt lokalny i ubarwia lokalne imprezy.

W ramach prac stowarzyszenia przygotowano 20 koncepcji uatrakcyjnienia wybranych miejscowości. Są to koncepcje zagospodarowania i upiększenia tzw. ryneczków, porządkujące przestrzeń publiczną miejscowości. Opracowano również cztery wizualizacje nowych atrakcji turystycznych. Wizualizacje te pomogą w pozyskaniu inwestorów, którzy chcieliby sfinansować rozwój bazy turystycznej na tym terenie. W okresie działalności stowarzyszenia wyłoniono grupę liderów, którzy biorą udział w cyklu szkoleń i warsztatów dla animatorów lo-

²² Na szczyte góry Ślęza znajduje się pogańska granitowa figura kultowa „Niedźwiedź” – symbol regionu.

kalnych. Jest to grupa bardzo różnorodna pod względem wieku, uprawianego zawodu czy posiadanego wykształcenia. Łączy ich jedno: im „chce się chceć” zmieniać swoje otoczenie, poprawiać wizerunek miejscowości, zmieniać warunki życia na wsi [www.sleza.pl].

W realizację idei odnowy wsi włączyli się czynnie pracownicy naukowcy Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, którzy mają szczególne zasługi we wdrażaniu tej idei zarówno na Opolszczyźnie, jak i na Dolnym Śląsku. W 2003 roku została podpisana umowa pomiędzy zarządem województwa opolskiego a uczelnią, lecz praktyczna współpraca rozpoczęła się już w 2001 roku. Podjęli ją pracownicy naukowcy Instytutu Budownictwa i Architektury Krajobrazu w ramach programu odnowy opolskiej wsi.

W 2004 roku w gmachu Wydziału Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji dawnej Akademii Rolniczej we Wrocławiu zorganizowano wystawę projektów studenckich zagospodarowania wsi. Na wystawę przybyło ponad stu wójtów i burmistrzów i innych działaczy lokalnej administracji z województwa dolnośląskiego i opolskiego, co świadczy o dużym zainteresowaniu tematyką rewitalizacji terenów wiejskich. W latach 2004–2006 zespół architektów krajobrazu pod kierunkiem prof. dr hab. Zuzanny Borcz realizował projekt badawczy KBN „Dziedzictwo kulturowe w krajobrazie wsi opolskiej – metody szacowania wartości”. Pracownicy naukowcy i studenci zaangażowali się także w odnowę wsi dolnośląskich. Pod opieką pracowników naukowych UP we Wrocławiu powstały między innymi studenckie koncepcje uatrakcyjnienia 20 wsi z obszaru LGD Ślężanie, o których wspomniano wcześniej [www.sleza.pl/nasza_wies.html].

Innym ciekawym przykładem odnowy wsi na Dolnym Śląsku jest koncepcja przywrócenia do życia przygranicznej wsi Wrzosówka, położonej w gminie Łądek Zdrój w Kotlinie Kłodzkiej. Jak piszą Niedźwiecka-Filipiak i Potyrała [2006]: „...przez wiele powojennych lat duża liczba wsi na Ziemi Kłodzkiej zanikała przez swoją peryferyjność. Dzięki przemianom politycznym ostatnich lat powstała możliwość odtworzenia tych miejscowości i przywrócenia dawnej rangi lub nadania im nowych funkcji ożywiających okolicę”. Te funkcje to przede wszystkim turystyka i rekreacja. Współpraca polsko-czeska w ramach Euroregionu Glacensis w zakresie turystyki dała nowe szanse wsi Wrzosówka i innym wsiom sudeckim. Jak podsumowują autorzy: „Otrzymaliśmy w prezencie nienaruszone przez samowolę i nieodpowiedzialność budowniczych wspaniałe położone, otoczone górami miejsce. Teraz tylko od nas zależy, co się z nim stanie”. Cytat ten stanowi doskonałą sentencję tego opracowania. To od zaangażowania mieszkańców obszarów wiejskich Dolnego Śląska w dużej mierze zależy, jak będą wyglądały wsie w tej bliższej i dalszej przyszłości. Przykłady pozytywnych działań na rzecz ich odnowy wskazują na to, że społeczności lokalne doskonale to rozumieją.

PODSUMOWANIE

Wraz z przyjęciem polityki wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich pojawił się problem odnowy wsi. Wsie postrzegane nie tylko jako miejsce pro-

dukcji rolniczej, ale też środowisko społeczne i kulturowe, miejsce życia i pracy ludności oraz tereny rekreacji mieszkańców miast wymagają specjalnych programów przyczyniających się do ich rewitalizacji i rozwoju. Do tej pory przyjęto dwie podstawowe koncepcje odnowy wsi. Pierwsza bazująca na inicjatywie Leader, promująca aktywność oddolną, zgodnie z założeniem, że lokalne społeczności wiedzą najlepiej, jakie przedsięwzięcia powinny być podejmowane dla poprawy warunków i jakości życia na wsi, oraz druga związana ze współfinansowaniem inwestycji na obszarach wiejskich ze środków unijnych rozdysponowywanych przez samorządy wojewódzkie w ramach SPO, a obecnie PROW.

Lata 2004–2006 były dla władz samorządowych i społeczności lokalnych Dolnego Śląska okresem pierwszych doświadczeń we wdrażaniu programów odnowy wsi. Programy te wzbudziły duże zainteresowanie władz gminnych, przede wszystkim ze względu na możliwości pozyskania środków finansowych na inwestycje. Wokół programów odnowy wsi rozwijać się również zaczęła aktywność mieszkańców wsi tworzących w celu wspólnego działania grupy partnerskie i lokalne grupy działania. Ich dotychczasowe sukcesy są dobrym przykładem skutecznego działania na rzecz poprawy warunków życia na obszarach wiejskich i rozwoju kapitału społecznego wsi dolnośląskich.

BIBLIOGRAFIA

- Błąd M., 2004: *Odnowa wsi sposobem na rozwój obszarów wiejskich w Polsce*. „Roczniki Naukowe SERiA” VI, 3: 30–36.
- Błąd M., 2007: *Przykłady odnowy wsi w Polsce*. W: *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Red. M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński. IRWiR PAN, Warszawa: 195–214.
- Cedro-Puszcz J., 2003: *Wspomaganie rozwoju przedsiębiorczości na przykładzie programu regionalnego „Odnowa wsi w województwie opolskim”*. W: *Przedsiębiorczość – zagadnienia wybrane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie: 31–44.
- Dwa lata po akcesji*, 2006. ARiMR, Warszawa.
- Hanke K., Psyk-Piotrowska E., 2006: *Analiza SWOT wdrażania pilotażowego programu LEADER+ na podstawie badań w dwóch gminach*. „Wieś i Rolnictwo” 4: 78–79.
- Heffner K., 2007: *Fundamenty procesu przemian na obszarach wiejskich*. W: *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Red. M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński. IRWiR PAN, Warszawa: 51–66.
- Kaleta A., 1992: *Podstawowe założenia odnowy obszarów wiejskich Europy*. W: *Odnowa wsi – między mitem a nadzieją*. Red. M. Wieruszewska. IRWiR PAN, Warszawa: 13–46.
- Kamiński R., 2006: *Konieczność stosowania metody LEADER w nowym funduszu wiejskim – szansa czy zagrożenie?* W: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*. Red. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka. IRWiR PAN, Warszawa: 147–148.
- Kamiński R., 2008: *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Niedźwiecka-Filipiak I., Potyrała J., 2006: *Przywrócenie do życia przygranicznej wsi Wrzosówka*. Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, Warszawa.
- Odnowa wsi w integrującej się Europie*, 2007. Red. M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński. IRWiR PAN, Warszawa.

- Oszmiańska M., Golinowska M., 2007: „*Ślęzańska Odyseja*” szansą rozwoju turystyki gminy Sobótka. W: *Agroturystyka – moda czy potrzeba?* Red. G.A. Ciepiela, J. Sosnowski. Wydaw. Akademii Podlaskiej, Siedlce. 237–247.
- Rok po akcesji*, 2005. ARiMR, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”*. (Dz. U. nr 207, poz. 2117 z 2004 r.).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*. (Dz. U. nr 38, poz. 220 z 2008 r.).
- Wilczyński R., 1999: *Europejski program odnowy wsi – wykorzystanie w woj. opolskim doświadczeń Nadrenii-Palatynatu i Dolnej Austrii*. „*Wieś i Rolnictwo*” 31: 93–108.
- Wilkin J., Bład M., Klepacka D., 2006: *Debata nad przyszłością polskiej wsi w Unii Europejskiej*. W: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*. IRWiR PAN, Warszawa.

RURAL RENOVATION AND PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE – ACTIONS TAKEN BY THE RURAL POPULATION OF DOLNOŚLĄSKIE PROVINCE

Abstract. The rural renovation programme in Poland was first launched in Opolskie province and after some time the inhabitants of the Kujawsko-Pomorskie and Śląskie provinces began to implement it, too. The aim of the paper is to evaluate the use of EU funds allocated within the framework of the Sector Operational Programme ”Restructuring and modernisation of the food sector and development of rural areas” for the action ”Rural renovation and protection and preservation of cultural heritage” carried out in Lower Silesia in 2004-2006. The paper also presents examples of other initiatives connected with rural renovation that were launched by the population of Lower Silesia.

Key words: rural renovation, local initiatives, Dolny Śląsk (Lower Silesia)